

Kultúrna krajina podmalokarpatského regiónu: geoekologická a kultúrno-historická pamäť – problémy, zachovanie a rozvoj

Ján HANUŠIN, Ján OŤAHEĽ

Abstract: *On the example of the Sub-Little Carpathian Region, natural-spatial and geoecological memory of the landscape in the context of the evolutionary physical states of cultural landscape is interpreted in the first part. Particularly due to the large areas of historical (and recent as well) vineyards, local cultural landscape ranks among the most interesting in Slovakia. The second part of the paper concisely describes the problems related to function of local historical cultural landscape and suggests alternatives of their solution.*

Keywords: *cultural landscape, geoecological memory, cultural-historical memory, Bratislava hinterland*

Úvod

Krajina je spojená s človekom, s historickým vývojom využívania jej prírodných zdrojov, osídľovania a vytvárania kultúrnej (humánnej) vrstvy. Historický vývoj sa zapisal aj do pamäte prírodnej vrstvy, ktorú môžeme identifikovať prostredníctvom geoekologických metód (Mazúr et al. 1980, Oťaheľ a Poláčik 1987). Aj rekonštrukcia vegetácie alebo mapovanie potenciálnej vegetácie (Michalko et al. 1986) analyzuje genetickú pamäť krajiny.

Okrem prírodných procesov krajinu rôznou intenzitou ovplyvňoval človek a určil stupeň skultúrenia, technizácie krajiny. Materiálna entita krajiny tvorí jednak priestor biologickej existencie človeka, z čoho vyplýva primárny vzťah človeka ku krajine ako zdroju a jeho využívaniu. Krajina je však aj priestorom, v ktorom človek býva, premiestňuje sa a spoločensky žije. Výsledkom tohto vzťahu sú sídla rôznej podoby, dopravné, technické a výrobné zariadenia, svedčiace o dobe vzniku, politických, vojenských a hospodárskych súvislostiach. Fyzický rozmer prírodných a sociálno-ekonomických procesov je zapísaný v pamäti kultúrnej krajiny ako krajinná pokrývka (Oťaheľ 1996). Človek ako spoločenský tvor má aj intelektuálny dar, potrebu sa vzdelávať, kultúrne, religiózne žiť, duševne sa rozvíjať. Sídla okrem obytných, spoločenských a verejno-správnych funkcií zabezpečujú aj kultúrne a intelektuálne potreby človeka. Táto dimenzia spoločenských a ekonomických funkcií má pamäť presahujúcu do súčasnosti. Spoločensko-intelektuálny rozmer človeka sa odrazil v historicko-kultúrnom dedičstve krajiny, ktoré tvoria najmä sakrálna a sekulárna stavby často s osobitnými duchovnými hodnotami. Tento duchovný rozmer krajiny (genius loci) je ešte výnimočnejšie spojený s človekom a jeho pôsobením v krajine. Je historickou pamäťou ako odkazom kontinuity spoločenského bytia. Fyziognómia krajiny, jej estetické hodnoty a genius loci sú súčasťou kultúrnej a informačnej pamäte (Balej et al. 2010). Uvedené dimenzie (pamäte) krajiny môžeme zjednodušiť v upravenej sekvencii Oťaheľa et al. (2008): *genetická podstata prírodnej krajiny (geoekologická pamäť), jej modifikácia a vytvorenie fyzického stavu kultúrnej krajiny, socioekonomické funkcie, fyziognomický prejav krajiny, estetická percepcia, duchovný odkaz historických súvislostí, identita krajiny (kultúrno-historická pamäť)*. Pamäte kultúrnej krajiny môžeme diferencovať aj v kontexte komponentov (Balej et al 2010) alebo odkazov: *genetický, fyzický, funkčný, kultúrny a informačný*.

Cieľom príspevku je interpretovať prírodno-priestorovú, geoekologickú pamäť krajiny podmalokarpatského regiónu (PMR) v kontexte vývojových fyzických stavov kultúrnej krajiny a ich odkazu ako kultúrno-historickej pamäte v študovanom regióne.

Pozícia výskumu

Kultúrnu krajinu považujeme zvlášť za dedičstvo minulosti, aj keď súčasnou kultiváciou jej rozsah nadobúda nové rozmery. Svojou podstatou je predovšetkým svedectvom prístupu našich predkov k využívaniu krajiny, ktorí v minulosti oveľa viac zohľadňovali prírodné danosti územia, ale aj vytvorené sakrálna a sekulárne objekty, unikátne lokality prírody a miesta krajiny. Aj keď nekritická a paušálna glorifikácia hodnôt kultúrnej krajiny určite nie je namieste, považujeme prevažnú časť zachova-

nej kultúrnej krajiny za pozitívum, obohacujúce kultúrne i prírodné prostredie Slovenska a jeho regiónov. Z týchto dôvodov si kultúrna krajina zasluhuje našu pozornosť, ochranu a zveľaďovanie. Kultúrnu krajinu nevnímame ako petrifikovaný pozostatok minulosti, ale ako plnohodnotnú a funkčnú súčasť súčasnej krajiny. Problematike kultúrnej krajiny, jej identifikácii, funkciám a alternatívnym návrhom na možnosti jej využitia sa venuje aj projekt Alternatívy rozvoja podmalokarpatskej kultúrnej krajiny, ktorý je súčasťou projektu Vital Landscapes, riešeného na Geografickom ústave SAV.

S pojmom kultúrna krajina sa v odbornej literatúre stretávame už téměř 150 rokov. Používať sa začal najskôr v Nemecku v prácach Ratzela, Rittera a Wimmera (Jones 2003, Mathewson 2011). Do anglickej odbornej literatúry prenikol zásluhou Carla O. Sauera v r. 1925 a stal sa populárnym najmä v prácach Berkley School of Geography (Jones 2003). Možno predpokladať, že z Nemecka prenikol termín kultúrna krajina aj do slovenskej literatúry. Jedným z prvých, ak nie vôbec prvým dielom slovenskej odbornej literatúry, v ktorom nachádzame tento termín je Hromádka Všeobecný zemepis Slovenska (Hromádka 1943). Autor používa termín „kultúrny kraj“. Z kontextu je zrejmé, že je to synonymum termínu kultúrna krajina, podobne ako ďalší ním používaný termín „prírodný kraj“, ktorý je synonymum termínu prírodná krajina. Explicitné používanie termínu „kultúrna krajina“ bolo zaužívané zvlášť v polovici 20. storočia práve v krajinách s rozvinutou tradičnou landšaftnou školou (Uhlir 1956, Žigrai 1972).

Vymedzenie pojmu kultúrna krajina nie je jednoduché. Jeho obsah je značne diverzifikovaný a veľakrát protirečivý, termín sa používa často voľne, bez snahy precíznejšie zadefinovať jeho obsah, čo môže viesť k nedorozumeniam.

Spoločným menovateľom prakticky všetkých definícií kultúrnej krajiny je konštatovanie, že kultúrna krajina je produktom ľudskej činnosti, je to pôvodná prírodná krajina premenená činnosťou človeka. Kultúrna krajina vzniká pridaním externej energie predovšetkým človeka (spoločnosti) do prírodnej krajiny, pričom jej vlastnosti sú determinované množstvom, charakterom a časovým režimom pridanej (pridávanej) energie.

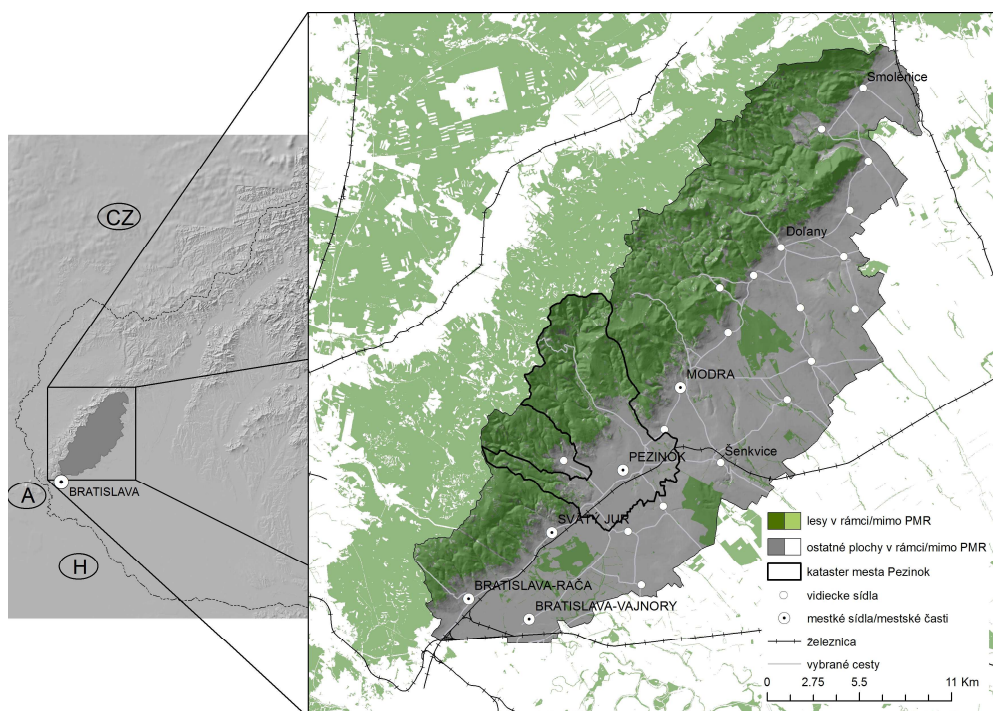
Za hlavný zdroj nedorozumení a rozporuplnosti v chápaní a interpretácii slovného spojenia *kultúrna krajina* je možné považovať sémantický rozpor v samotnom chápaní pojmu *kultúra*. Pre časť autorov je tak kultúrna krajina synonymom akejsi kultúrnej nadstavby: kultúrneho dedičstva premietnutého do krajiny. Ďalším problémom terminologickej interpretácie pojmu kultúrna krajina je jeho časový obsah. Terminologické nezrovnalosti pri definovaní kultúrnej krajiny si vynútili používanie terminológie, ktorá jednoznačnejšie špecifikuje termín kultúrna krajina na časovej osi a adjektívami ako „historický“, „tradičný“, „starobylý“ a pod. ho posúva do konkrétnej minulosti, ktorej vymedzenie nie je všeobecné ani fixne dané, ale vychádza z cieľov a potrieb príslušného výskumu (Hanušin et al. 2013).

Riešené územie a metódy výskumu

Jedným z území na Slovensku, na ktorom možno aspoň najlepšie študovať charakteristiky kultúrnej krajiny, jej zmeny, dynamiku a štruktúru, je zázemie Bratislavy. Svedčia o tom početné geografické a krajinnoekologické práce viažuce sa na tento región (Lukniš 1977, Žudel 1991, Oľahel et al. 1993, Štefunková et al. 2011). Intenzívna hospodárska činnosť tu po stáročia podmieňovala premenu pôvodnej krajiny na krajinu kultúrnu. Zvlášť dobre možno tieto zmeny pozorovať v páse územia na prechode medzi východným úpäťm Malých Karpát a Podunajskou nížinou, ktorý sme vybrali za pilotné územie projektu Vital Landscapes a označili ho ako podmalokarpatský región (PMR). Je to pás obcí medzi Bratislavou v juhozápadnej časti regiónu a Smolenicami na severovýchode. Celková rozloha územia je 518 km². V 22 obciach a 2 mestských častiach Bratislavy tu žije asi 93 000 obyvateľov (obr. 1).

S viacerými dimenziami (pamätami, komponentmi) kultúrnej krajiny súvisia aj rôzne prístupy jej poznávania. V úvode sme pripomenuli metódy geoeologického výskumu a mapovania potenciálnej vegetácie. Fyzický stav a jeho kultúrny rozmer môžeme mapovať prostredníctvom krajinnej pokrývky (Feranec a Oľahel 2001). Na analýzu vývoja a zmien kultúrnej krajiny sa využíva viacero nástrojov, ako napr. historické písomné (štatistické) a mapové podklady (Bičík et al. 2001, Boltížiar et al. 2006, Cebecauerová 2007). Osobitne dlhodobý vývoj kultúrnej krajiny je vhodné analyzovať v kontexte predpokladov prírodnej krajiny (Oľahel et al. 2004, Van Eetvelde a Antrop 2009). Veľmi efektívne a priestorovo korektné sú analýzy vývoja krajiny na báze údajov DPZ, resp. databáz CORINE land cover (Feranec et al. 2002). Analýzy a kartografická dokumentácia vybraných fyzických stavov krajiny z rokov 1949 a 2003 podľa leteckých snímok (Madajová a Cebecauerová 2012) ponúkajú korektné

podklady k interpretácii vývoja kultúrnej krajiny podmalokarpatského regiónu. Poznanie histórie sídelno-demografických zmien a príčinných súvislostí vývoja využívania krajiny je vhodnou bázou na interpretáciu funkčných, kultúrnych a informačných aspektov študovaného regiónu.

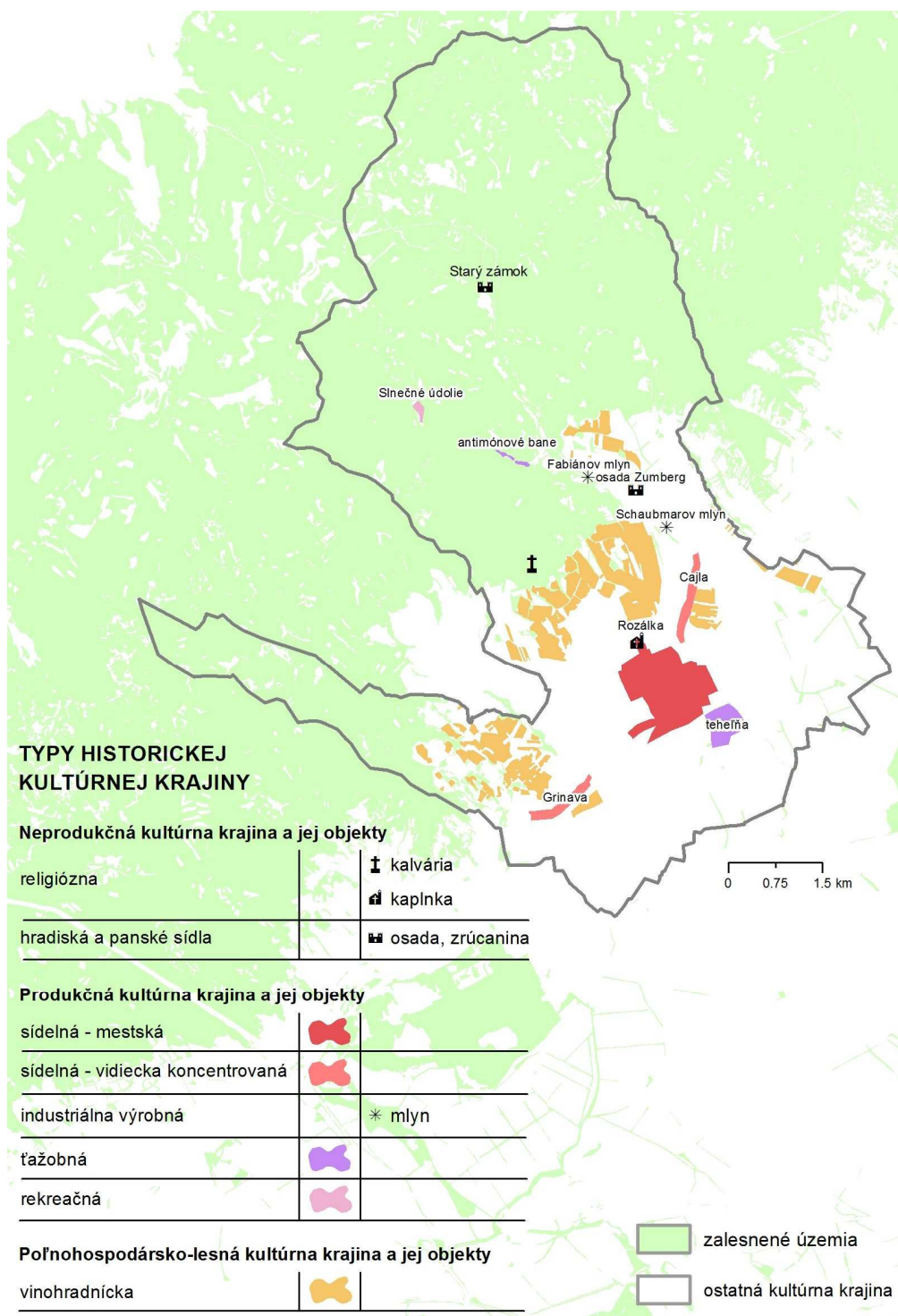

Obr.1. Podmalokarpatský región a jeho zázemie

Jednou z hlavných úloh projektu Vital Landscapes v PMR je identifikácia historickej kultúrnej krajiny, jej zaradenie do vytvorenej typologickej štruktúry kultúrnej krajiny, vyhodnotenie jej charakteru, stavu a alternatívny návrh jej ďalšieho využitia. Ako historickú kultúrnu krajinu (ktorá je predmetom nášho záujmu) sme vymedzili územie, ktorého využitie, funkcie a charakter sa nezmenili za posledných približne 60 rokov (asi od r. 1948, čo bol začiatok kolektívizácie poľnohospodárskej pôdy, do súčasnosti).

Cieľom typologickej klasifikácie je umožniť zaradenie ľubovoľného prvku (bodu, línie, plochy) v krajine (na mape) do niektorého klasifikačného typu z hľadiska funkčnosti/účelu a časového zaradenia. Za týmto účelom sme spracovali typologickú klasifikáciu kultúrnej krajiny, ktorá má univerzálnejšiu platnosť a podrobnosť jej spracovania presahuje potreby riešeného regiónu.

Na prvej úrovni je klasifikačné kritérium funkčno-účelové, teda funkcia, účel, na ktorý príslušná kultúrna krajina slúži. Na nižšej úrovni je kritériom zaradenie do základného geomorfologického typu (nížinný, montánny), ktoré významným spôsobom spoluurčuje charakter funkčno-účelových vlastností príslušného typu. Pomocným klasifikačným kritériom je prítomnosť/nepriťomnosť materiálnych prvkov, čo však neplatí absolútne. Na ďalšej úrovni sme aplikovali klasifikačné kritérium časové, ktorým sa kultúrnej krajine priraduje pozícia na pomyslenej časovej osi. Ako pomocné klasifikačné kritérium sme zaviedli režim dodávania externej energie (stály, občasný, bez dodávania). Detailnú identifikáciu areálov a bodov historickej kultúrnej krajiny sme spracovali pre katastrálne územie každého sídla regiónu (obr. 2).

Obr. 2. Typy historickej kultúrnej krajiny na príklade Pezinka

Geoeologická a kultúrno-historická pamäť podmalokarpatského regiónu

Dominantný charakter krajiny PMR určili prírodné endogénne a exogénne činitele. Prírodná genéza krajiny je premietnutá v dvoch tvárach regiónu. Geografická poloha Malých Karpát, relatívna výška pohoria a celkový sklon územia, resp. otvorenosť pohoria s úpäťm v smere SZ-JV predučili aj prírodné podmienky regiónu. Tieto vlastnosti prírodnej krajiny ovplyvnili aj jej osídľovanie a využívanie. Klimaticky teplé úpäťné časti Malých Karpát, polohovo vyvýšené nad mokradňové depresie (šúry) na kontakte s nižšími pahorkatinami tvorili prvé lokalizačné predpoklady osídľovania regiónu. Pohorie chránilo sídla od SZ prevládajúcich prúdení vzduchu a okrem závetria poskytovalo viaceré prírodné zdroje. Dubové a bukové lesy boli zásobárňou dreva na palivo, výstavbu sídiel a ich hospodársky rast, rovnako ako náleziská rúd a stavebných surovín (antimón, stavebný kameň, hlíny, Pezinok, Modra, Dolné Orešany). Veľmi dobrým predpokladom osídlenia a využívania krajiny boli úrodné pôdy na sprašových pahorkatinách Podunajskej nížiny. Je pochopiteľné, že už prvé sídla mali svoje zázemie v nížine a pohorí. Ďalším významným predpokladom rozvoja kultúrnej krajiny boli polohovo-morfologické pôdne a klimatické podmienky na rozvoj vinohradníctva. Svedčia o tom historicky dlhodobé záznamy o pestovaní viniča práve v Malokarpatskej oblasti a dodnes známých vinohradníckych rájónoch od Rače až po Horné Orešany.

Prírodný genetický kód regiónu môžeme teda zapísať podľa nasledovných symbolov: lesy, nerastné suroviny a hydrologický potenciál vodných tokov z Malých Karpát, výhrevné reliéfové, pôdne a klimatické podmienky na pestovanie viniča na úpäť pohoria a veľmi úrodné pôdy na sprašovej pahorkatine Podunajskej nížiny. Genéza krajiny v zmysle uvedených prvkov prírodnej krajiny predstavuje geoeologickú pamäť krajiny.

Záujem človeka osídliť a využívať územie PMR motivovali uvedené genetické predpoklady prírodnej krajiny. Človek začal skultúrňovať krajinu predovšetkým výstavbou sídiel. Tento vstup je zapísaný najmä v najstarších častiach sídiel, reprezentovaný historickými panskými, sakrálnymi, remeselnými, alebo fortifikačnými stavbami. V historických jadrách mestských sídiel sú to objekty postavené už od stredoveku, kedy mestské práva získali Svätý Jur, Pezinok a Modra. Aj početné vidiecke sídla majú zachovalú pôvodnú historickú časť, sústredenú obyčajne okolo kostola. Osobitné cenné pamiatky tvoria objekty mimo kompaktných sídiel. Hrady (renesančná pevnosť Červený Kameň) a kaštiele ako panské rezidencie (eklektický kaštieľ v Budmericiach, romantický Smolenický zámok). Pozornosť si zaslúžia aj zvyšky opevnení a hradísk, historické záhrady a zámocké parky, staré aleje, rybníky, technické diela, zvyšky železníc, pily, mlyny, priemyselné areály, kaplnky, kríže, božie muky, rekreačné objekty a pod. Azda najcharakteristickejším prvkom tunajšej kultúrnej krajiny sú vinohrady. Nájdeme ich prakticky v katastrálnom území každej obce na úpäť Malých Karpát. Najzaujímavejšie a krajinársky najhodnotnejšie sú vinohrady pri Pezinku, Modre, Dolných Orešanoch, Dofanoch, Rači, ale zvlášť staré terasované vinice s rúňami obrábané tradičným spôsobom vo Svätom Jure.

Fyzický stav krajiny je reálnou pamäťou vývoja kultúrnej krajiny a dodnes je svedectvom vývoja najmä stavebníctva, architektúry, technickej vyspelosti, záhradníctva, vinohradníctva.

Historické objekty a areály kultúrnej krajiny dodnes plnia spoločenské a ekonomické funkcie.

Časť historických vinohradov na úpäť Malých Karpát od Rače po Horné Orešany, ale aj na rovinách a pahorkatinách Podunajskej nížiny od Vajnora, Viničného, Šenkvic, Vištuka až po Dlhú, aj keď zmenila pôvodný fyzický stav na terasovaných svahoch s rúňami a drevenými opornými kolami na poľnohospodárskymi strojmi kultivované vinohrady s kovovými vedeniami, stále plní pôvodné funkcie. Žiaľ, veľká časť historických vinohradov v dôsledku zlých ekonomických podmienok i v dôsledku tlaku novej výstavby pustne a zaniká. Súčasná poľnohospodárska krajina má podobu veľkoplošných oračín, ktoré sprepújú len staré cesty s alejami, menšie areály trávnych porastov, vinohrady, remízky lesov alebo brehové porasty pozdĺž vodných tokov. Pôvodné lesné areály počas historického vývoja viackrát ovplyvňoval človek a čiastočne menil drevinové zloženie. Perzistenciu využívania lesných areálov a kontinuitu fyzického stavu dubových až bukových lesov potvrdzujú historické mapy a letecké snímky (Otáhel' et al. 2010).

Atraktivita zalesnených Malých Karpát vyvolala rekreačný záujem už v 19. storočí. Dnes môžeme identifikovať rekreačnú krajinu v známych lokalitách Harmónie, Piesku, Pezinskej Baby, Jahodníka pri Smoleniciach s jaskyňou Driny, s početnými penzióňmi, hotelmi, chatami, kúpaliskami a lyžiarskymi vlekmí. Rekreačnú funkciu získali aj mnohé pôvodne výrobné areály a objekty (Papiernička, Sadloňov mlyn a pod.)

Viacere unikáty prírody a krajiny sú pamäťou prírodného a historického vývoja krajiny. Človek tieto objekty rešpektuje v chránených územiach rôznej kategórie. Prírodné a kultúrno-historické dedičstvo územia má osobitnú funkciu z hľadiska poznávania, ale aj trvalo udržateľného rozvoja regiónu.

Fenomény a kódy kultúrnej krajiny vyplývajú aj zo spoločenského a kultúrneho života, zvykov, tradícií, genia loci. Táto pamäť je zapísaná vo viacerých symboloch regiónu. Modranská keramika patrí k najvýraznejším nositeľom ľudovo-umeleckých tradícií na Slovensku. Vinohradnícky kraj patrí k najznámejším na Slovensku. Svedčia o tom tradície a kvalita vín (Račianska frankovka, Limbašský silván, Orešanské červené) a slávnosti vinobrania v Modre a Pezinku. Husacie hody v Slovenskom Grobe presahujú regionálny charakter, zvyšujú popularitu regiónu a sú zapísané v informačnom kóde PMR.

Problémy historickej kultúrnej krajiny a ich riešenie

Poloha veľkej časti PMR v bezprostrednom zázemí Bratislavy prináša pre región viacero pozitív, ale aj negatív, ktoré bezprostredne alebo nepriamo ovplyvňujú existenciu, stav či ochranu historickej kultúrnej krajiny. Z pozitív by sme mohli na prvom mieste uviesť možnosť participovať na bohatstve vytváranom v hlavnom meste (zamestnanosť s nadpriemerným platovým ohodnotením, dostupnosť služieb a charakter infraštruktúry, ktorý je tu výrazne lepší ako slovenský priemer). Z negatív uvedieme najmä tlak developerov na atraktívne lokality v sídlach v južnej a strednej časti regiónu a z toho vyplývajúce výrazné zmeny vo funkcii krajiny, demografickej skladbe, náraste dopravy a ďalších negatívnych javov sprevádzajúcich proces intenzívnej suburbanizácie, ktorá sa v tomto regióne prejavuje azda najvýraznejšie v rámci celej SR, a ktorá sa vo svojom dôsledku negatívne prejavuje aj na stave a možnostiach uchovania historickej kultúrnej krajiny.

Najväčšie problémy súčasnej kultúrnej krajiny v PMR by sme mohli vymedziť nasledovne:

- stavebné aktivity, zaberajúce veľakrát hodnotné lokality najmä v historických vinohradoch v sídlach v južnej a čiastočne aj strednej časti PMR, čím dochádza k ich likvidácii, znehodnocovaniu a vytlačovaniu zvyškov historickej kultúrnej krajiny,
- praktické odstránenie a vymiznutie maloblokovej poľnohospodárskej nevinohradníckej krajiny,
- nie vždy vhodný charakter zástavby v historických častiach intravilánov obcí,
- likvidácia, zánik resp. devastácia niektorých tradičných lokalít (miestne kúpele Svätý Jur, Pezínok, sčasti aj Harmónia), lokalít technických pamiatok (papierne, mlyny, lesná železnica),
- z hľadiska obmedzenia prirodzenej funkčnosti krajiny je problémom nadmerne technizovaná (mohli by sme dokonca povedať, že nadmerne „skultúrená“) krajina v niektorých častiach Podunajskej roviny – prakticky umelá riečna sieť, odstránené mokrade a rozptýlená zeleň v krajine.

Návrhy na uchovanie a ochranu historickej kultúrnej krajiny v PMR by mali vychádzať z aplikácie princípu trvalej udržateľnosti (trvale udržateľného rozvoja – TUR) a z filozofie obsiahnutej v Európskom dohovore o krajine (EDoK). Zásady aplikácie trvalej udržateľnosti sú premietnuté do Národnej stratégie TUR SR (schválená uznesením NR SR v r. 2002), EDoK je na Slovensku v platnosti od decembra 2005.

Podľa Hubu (2012), strategickým cieľom je, aby sa PMR zaradil medzi kľúčové územné celky Slovenska z hľadiska prírodných i kultúrohistorických hodnôt, ich ochrany, vhodnej integrácie a interpretácie. Predpoklady pre to predstavuje existencia CHKO Malé Karpaty, susedstvo ďalších chránených území v SR, krajobraz prechodu medzi Karpatmi a Panónskou panvou, neopakovateľná vinohradnícka krajina, viacero pamiatkovo hodnotných súborov, solitérne pamiatkové objekty a na viacerých miestach dochované historické štruktúry vidieckej i poľnohospodárskej krajiny. Všetky tieto a ďalšie parciálne hodnoty spoluvytvárajú neopakovateľný ráz malokarpatskej a podmalokarpatskej krajiny (Huba 2012).

Ďalším strategickým cieľom je usmerniť developerské aktivity v časti sídiel regiónu a tým následne zastaviť proces zhoršovania funkčnosti krajiny, jej vzhľadu a nežiaducich sociálnych a demografických zmien. To znamená celkové zvýšenie kvality života (najmä jeho nemateriálnych ukazovateľov) a primeraného stupňa prosperity vo väzbe na chránené a z veľkej časti i atraktívne prírodné a kultúrne hodnoty, ako aj vo väzbe na očakávané trendy (od trendov hospodárenia so surovinami, energiou a odpadmi až po trendy trávenia voľného času).

Významným strategickým cieľom je aj uchovanie tradície, koloritu a „ducha“ (genia loci) tohto regiónu, ktorý predstavoval a čiastočne dodnes predstavuje priesečník viacerých kultúrnych, nábožen-

ských a etnických vplyvov (Slováci, Nemci a Chorváti), vďaka čomu sa tu zachovala pestrosť kultúrnych, hmotných i nehmotných prejavov.

Dosiahnutie kľúčového cieľa (a strategických cieľov) predpokladá skĺbenie niekoľkých, zdanlivo protirečivých, predpokladov:

- dôslednej ochrany prírodných a kultúrnych hodnôt a zároveň zvýšenie životného štandardu a kvality života obyvateľov regiónu,
- zachovania pôvodného koloritu a zlepšenia sociálnej a technickej infraštruktúry,
- zónovania územia podľa stupňov jeho ochrany, charakteru jeho manažmentu, priestorovej a funkčnej diferenciácie, a zároveň jeho väčšej vnútornej integrácie v zmysle posilnenia vnútorných väzieb a vzťahov, najmä medzi pohorím, podhorím a nížinou,
- posilnenia vnútornej (aj duchovnej) integrity regiónu, zdravého lokálpatriotizmu/povedomia/hrdosti miestnych obyvateľov a zároveň otvárania sa smerom navonok,
- zachovania atmosféry pokoja a autenticity v odľahlejších častiach PMR a zároveň propagácie regiónu s predpokladom jeho zvýšenej návštevnosti, prosperity a ekonomickej konkurencieschopnosti,
- nadviazania na tradície na jednej strane a citlivej modernizácie na strane druhej.

Záver

Základným predpokladom úspešnej realizácie stratégie záchrany kultúrnej krajiny v PMR je aplikovanie zásad trvalo udržateľného rozvoja. Rozvoj regiónu by sa mal zmeniť z extenzívneho a prevažne kvantitatívneho, na cielený, adresný, primeraný, kvalitatívny, harmonický a udržateľný. Ochrana prírody, krajiny, pamiatok, historických štruktúr krajiny, kultúrnej krajiny i krajinného rázu (genia loci), by sa mali považovať za stimul, a nie za limitujúci faktor, obmedzujúci prosperitu regiónu. Tento stimul by nemal byť na úkor samotného rozsahu, stupňa, účinnosti, kvality a režimu ochrany prírody a krajiny, ako aj rozumného a citlivého spravovania celého regiónu. Početné zahraničné skúsenosti dokazujú, že to nie je nemožné, že dôsledná ochrana prírody, krajiny, genia loci a rast prosperity sú dve strany tej istej mince. Dôsledná realizácia takéhoto rozvojového scenára nie je však záležitosť krátkodobá a v konečnom dôsledku si vyžaduje zmenu dosiaľ u nás ešte prevažujúcej industriálno-rastovej, kvantitatívnej paradigmy, ktorou sa riadi veľká časť kompetentných, za postindustriálno-kvalitatívnu, s ktorou sa našťastie identifikuje stále väčšia časť odbornej i laickej verejnosti.

Literatúra

- BALEJ, M., RAŠKA, P., ANDĚL, J., CHVÁTALOVÁ, A. 2010: Memory of a landscape – a formative component of regional identity? In Anděl, J. et al. eds. *Landscape Modelling: Geographical Space, Transformation and Future Scenarios*. Amsterdam (Springer Netherlands), 107-121.
- BIČÍK, I., JELEČEK, L., ŠTĚPÁNEK, V. 2001: Land-use changes and their social driving forces in Czechia in the 19th and 20th centuries. *Land Use Policy*, 18(1), 65-73.
- BOLTIŽIAR, M., OLAH, B., PETROVIČ, F. 2006: Zmeny využitia krajiny vybranej časti Biosférickej rezervácie Tatry v rokoch 1772-2003. *Geografické informácie*, 11, 239-256.
- CEBECAUEROVÁ, M. 2007: Analýza a hodnotenie zmien štruktúry krajiny (na príklade časti Borskej nížiny a Malých Karpát). *Geographia Slovaca*, 24. Bratislava (Geografický ústav SAV).
- EURÓPSKY DOHOVOR O KRAJINE 2000: Florencia, <http://www.sazp.sk/public/index/go.php?id=1630>.
- FERANEC, J., OŤAHEĽ, J. 2001: *Krajinná pokrývka Slovenska*. Bratislava (Veda).
- FERANEC, J., CEBECAUER, T., OŤAHEĽ, J., ŠÚRI, M. 2002: Methodological aspects of landscape changes detection and analysis in Slovakia applying the CORINE land cover database. *Geografický časopis*, 54, 271-288.
- HANUŠIN, J., CEBECAUEROVÁ, M., HUBA, M., IRA, V., LACIKA, J., MADAJOVÁ, M., OŤAHEĽ, J., PODOLÁK, P. 2013: *Kultúrna krajina podmalokarpatského regiónu. Cultural Landscape of the Sub-Little Carpathian Region*. Bratislava (Geografický ústav SAV).
- HROMÁDKA, J. 1943: *Všeobecný zemepis Slovenska*. Bratislava (Slovenská akadémia vied a umení).

- HUBA, M. 2012: *Alternatívne scenáre ďalšieho vývoja kultúrnej krajiny podmalokarpatského regiónu a rámcový návrh stratégie TUR*. Manuskript. Bratislava (Geografický ústav SAV).
- JONES, M. 2003: The concept of cultural landscape: discourse and narratives. In: Palang, H., Fry, G. eds. *Landscape interfaces: cultural heritage in changing landscapes*. Springer, 21-52.
- LUKNIŠ, M. 1977: *Geografia krajiny Jura pri Bratislave*. Bratislava (Univerzita Komenského).
- MADAJOVÁ, M., CEBECAUEROVÁ, M. 2012: *Zmeny krajiny podmalokarpatského regiónu (1949-2003)*. Referát na seminári: Možnosti identifikácie, zachovania a ďalšieho využitia zvyškov kultúrnej krajiny v Malých Karpatoch a v priľahlej časti Podunajskej nížiny. Svätý Jur, 7. 11. 2012.
- MATHEWSON, K. 2011: Landscape versus Region. Part II. In: Agnew, J., Duncan J. J. eds. *Human Geography*. Wiley-Blackwell, 130-145.
- MAZÚR, E., KRIPPEL, E., PORUBSKÝ, A., TARÁBEK, K. 1980: Geoeologické (prírodné krajinné) typy. 1:500 000. In: Mazúr, E., ed. *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava (SAV a SÚGK), 98-99.
- MICHALKO, J., BERTA, J., MAGIC, D. 1986: *Geobotanická mapa ČSSR. Slovenská socialistická republika*. Bratislava (Veda).
- OŤAHEL, J. 1996: Krajina, pojem a vnem. *Geografický časopis*, 48, 241-253.
- OŤAHEL, J., POLÁČIK, Š. 1987: *Krajinná syntéza Liptovskej kotliny*. Bratislava (Veda).
- OŤAHEL, J., ŽIGRAI, F., DRGOŇA, V. 1993: Landscape use as a basis for environmental planning (case studies Bratislava and Nitra hinterlands). *Geografické štúdie*, 2, 7-83.
- OŤAHEL, J., FERANEC, J., CEBECAUER, T., PRAVDA, J., HUSÁR, K. 2004: Krajinná štruktúra okresu Skalica: hodnotenie zmien, diverzity a stability. *Geographia Slovaca*, 19, Bratislava (Geografický ústav SAV).
- OŤAHEL, J., HRNČIAROVÁ, T., KOZOVÁ, M. 2008: Typológia krajiny Slovenska: regionalizácia jej prírodno-kultúrneho charakteru. *Životné prostredie*, 42(2), 70-76.
- OŤAHEL, J., FERANEC, J., HUSÁR, K. 2010: Dynamika a stabilita využívania krajiny: analýza a kartografické vyjadrenie. In: *Aktivity v kartografii 2010*. Bratislava (Kartografická spoločnosť SR a Geografický ústav SAV), 82-95.
- ŠTEFUNKOVÁ, D., DOBROVODSKÁ, M., KANKA, R., KRŇÁČOVÁ, Z., BEZÁK, P., BOLTIŽIAR, M., DAVID, S., DRAMSTAD, W., ĎUGOVÁ, O., FJELLSTAD, W., GAJDOŠ, P., HALADA, L., HREŠKO, J., IZAKOVIČOVÁ, Z., KALIVODA, H., KALIVODOVÁ, E., KENDERESSY, P., KRIŠTÍN, A., MAJZLAN, O., MOYZEOVÁ, M., PETROVIČ, F., STAŠIOV, S., ŠTEFFEK, J., VAGAČOVÁ, M., 2011: *Atraktivita malokarpatskej krajiny s dôrazom na historické agrárne štruktúry a biodiverzitu*. Bratislava (Ústav krajinnej ekológie SAV).
- UHLIG, H. 1956: *Die Kulturlandschaft. Methoden der Forschung und das Beispiel Nordostengland*. Kölner Geographische Arbeiten 9/10.
- VAN EETVELDE, V., ANTROP, M. 2009: Indicators for assessing changing landscape character cultural landscapes in Flanders (Belgium). *Land Use Policy*, 26(4), 901-910.
- ŽIGRAI, F. 1972: Niekoľko úvah o pojme, definícii a členení kultúrnej krajiny. *Geografický časopis*, 24, 50-62.
- ŽUDEL, J. 1991: *Fuggerovci na Červenom Kameni 1535-1583*. Bratislava (Veda).

Príspevok vznikol v rámci Projektu č. 2CE164P3 Hodnotenie a trvale udržateľný rozvoj kultúrnej krajiny s využitím inovatívnej účasti a vizualizačných prostriedkov (akronym Vital Landscapes), spracovaného v rámci programu CENTRAL EUROPE, Cooperating for Success, financovaného Európskym fondom regionálneho rozvoja.

Cultural Landscape of the Sub-Little Carpathian Region: Geoecological and Cultural-historical Memory – Problems, Preservation and Development

Ján HANUŠIN, Ján OŤAHEĽ

Summary: Cultural landscape is the heritage of the past, testimony of our ancestors' attitudes to land exploitation, respect to natural assets of the area, but also to sacral and secular objects, unique nature and landscape objects. The natural-spatial and geoecological memory of the Podmalokarpatský (Sub-Little-Carpathian) region landscape is interpreted through the context of evolutionary physical states of cultural landscape while their functional and informational heritage in the context of preservation and development of cultural-historical memory is referred to. The second part of the paper concisely describes the problems related to the function of historical cultural landscape in the Sub-Little-Carpathian region and outlines the possibilities of their solution. The basic prerequisite of a successful accomplishment of the cultural landscape preservation strategy in the region is implementation of sustainable development principles. The extensive and predominantly quantitative development in the region ought to be changed to a targeted, directed, appropriate, qualitative, harmonious and sustainable one. Protection of the nature, landscape, monuments, historical structures of the landscape, landscape character (*genius loci*) should be considered a stimulus instead a limiting factor, restricting the region's prosperity.

Fig. 1. The Sub-Little-Carpathian region and its hinterland

Fig. 2. Types of historical cultural landscape, example Pezinok

Adresy autorov:

RNDr. Ján Hanušin, CSc.
Geografický ústav SAV
Štefániková 49, 814 73 Bratislava
hanusin@savba.sk

prof. RNDr. Ján Oťahel', CSc.
Geografický ústav SAV
Štefániková 49, 814 73 Bratislava
otahel@savba.sk